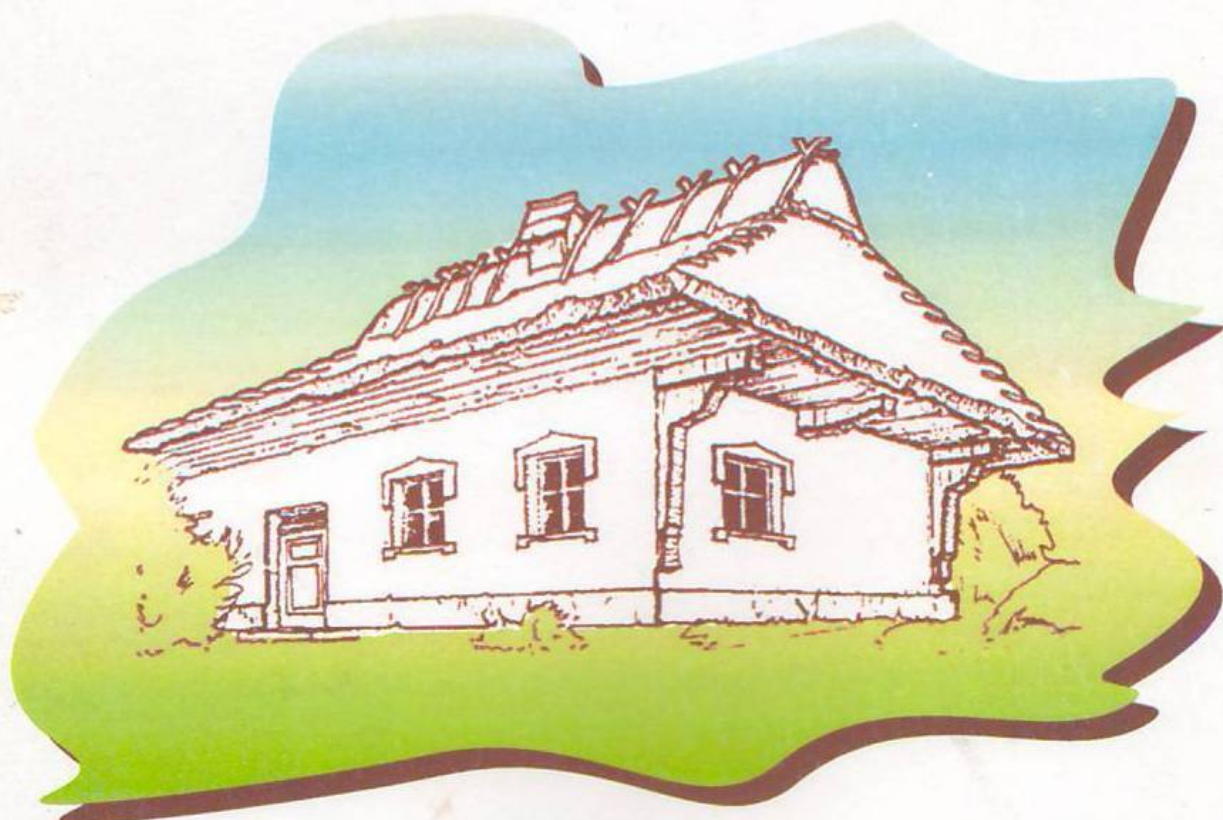

В. В. СМОЛЯК, О. Е. ТИМОШЕНКО

**РОЗВИТОК НАРОДНОГО ЖИТЛА
НА СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ В ПЕРІОД
КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТ.**

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Вінницький національний технічний університет

В. В. Смоляк, О. Е. Тимошенко

**РОЗВИТОК НАРОДНОГО ЖИТЛА
НА СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ
В ПЕРІОД КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТ.**

Монографія

Вінниця
ВНТУ
2011

УДК 72.01+728.6

ББК 85.11(4УКР)

C72

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України (протокол № 5 від 24.12..2009 р.)

Рецензенти:

О. В. Лесик, доктор архітектури, професор

В. Р. Сердюк, доктор технічних наук, професор

Смоляк, В. В.

C72 Розвиток народного житла на Східному Поділлі в період кінця XIX – середини XX ст. : монографія / В. В. Смоляк, О. Е. Тимошенко. — Вінниця : ВНТУ, 2011. — 112 с.

ISBN 978-966-641-398-0

В монографії розглянуто формування архітектури народного житла у Вінницькій та Хмельницькій областях (Східне Поділля) у період кінця XIX – середини XX століття. Виявлено вплив соціально-економічних, політичних, природно-кліматичних та інших чинників, що відіграли значну роль у розвитку сільського житла цього географічного району. Досліджено характерні тенденції в плануванні, конструкціях, оздобленні та вирішенні садиби.

Сподіваємось, що цей матеріал допоможе у нелегкій справі відродження самобутності українського народу, його традицій та звичаїв.

УДК 72.01+728.6

ББК 85.11(4УКР)

ISBN 978-966-641-398-0

© В. Смоляк, О. Тимошенко, 2011

Зміст

ВСТУП	4
Розділ 1. СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДНОГО ЗОДЧЕСТВА СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ В ПЕРІОД КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	6
1.1. Дослідження народної архітектури Поділля кінця ХІХ – середини ХХ століття.....	6
1.2. Особливості джерел, пов'язаних з вивченням народного зодчества Поділля.....	8
Розділ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДНОГО ЗОДЧЕСТВА ПОДІЛЛЯ.....	19
2.1. Загальні методи дослідження подільської народної архітектури.....	19
2.2. Методика аналізу джерел та матеріалів досліджень.....	24
Розділ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАРОДНОГО ЖИТЛА СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ В ПЕРІОД КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	28
3.1. Історико-географічні особливості Східного Поділля.....	28
3.2. Традиції та духовність в народному житлі Поділля.....	31
3.3. Забудова подільських сіл.....	37
3.4. Особливості планування подільського народного житла... ..	46
3.5. Розвиток подільської селянської садиби.....	54
3.6. Архітектурно-мистецьке трактування народного житла Східного Поділля.....	60
3.7. Особливості пластичного оздоблення фасадів житлових будівель.....	72
3.8. Колористика фасадів.....	78
3.9. Архітектура господарських споруд та малих архітектурних форм (криниць, огорож, воріт, льохів, димарів, печей і т. д.).....	86
ВИСНОВКИ.....	103
ЛІТЕРАТУРА.....	105

Вступ

Розвиток незалежної України неможливий без відродження національної самобутності її народу. Піднесення загальнонародських та загальнонаціональних ідейно-моральних та культурно-духовних цінностей, духовне єднання нашого народу визначатимуть напрямок розвитку нашої держави у майбутньому.

Сучасний період становлення України вимагає значних зусиль у справі піднесення національної архітектури, яка є втіленням духовних та матеріальних цінностей народу, який її створив. На території нашої держави знаходиться значна кількість пам'яток народної та професійної архітектури.

Архітектура народного житла творилася протягом великого періоду часу шляхом безперервного вдосконалення прийомів та форм, які відповідали укладу життя, соціальному устрою та побуту, умовам природи та клімату, історичним особливостям, естетичним уявленням, основним заняттям, суспільним звичаям народу та ін. Традиційно, з покоління в покоління передавався досвід будівництва, поліпшувалась майстерність, шліфувалися професійні прийоми та навички народних будівничих, створювалися та вдосконалювалися народні архітектурно-будівельні та декоративно-містецькі традиції.

Поділля є історико-етнографічною зоною України, в формуванні духовної та матеріальної культури якої проявилися особливості соціального та економічного розвитку, природно-географічні умови а також історична взаємодія культури українців та інших народів, що дуже давно розселені на цій землі. На цій території зосереджена значна кількість пам'яток палацового, замкового, сакрального та житлового зодчества. Далеко за межами Поділля відома історична забудова міста Кам'янця-Подільського, палацові комплекси Потоцького та Щербатової у містах Тульчині та Немирові, Преображенський собор у місті Вінниці, замок в Меджибожі, історичні центри міст Шаргорода та Бару, вокзальні комплекси в Жмеринці та Козятині. Поряд з цими професійними об'єктами вирізняється подільське сільське та містечкове житло, що формувалося протягом багатьох століть і увібрало в себе кращі традиційні прийоми та засоби.

Поділля займає територію, що знаходиться між ріками Південний Буг та Дністер, на якому розташовані Вінницька, Хмельницька та Тернопільська області. Вінницька та Хмельницька області відносяться до Східного Поділля, а Тернопільська – до Західного.

Значну частину свого існування народ Поділля перебував під владою загарбників. В XIV столітті – це була феодальна Литва, а з початку XV століття – Польща. В кінці XVII ст. Східне Поділля було захоплено султанською Туреччиною. Через деякий час Польща знову колонізує подільські землі, які перебувають під її протекторатом до 1918 року. Вхід Поділля в складі України до Радянського Союзу також не був кроком до свободи.

Народна архітектурна творчість Східного Поділля, як і усього українського народу, проявляється у сільському житлі, церковних та інших громадських спорудах важливою особливістю яких є єдність утилітарних, конструктивних та естетичних начал. Це знаходить своє відображення в плануванні, конструкціях та в мистецькому вирішенні цих будівель. Досвід народних будівничих, що враховував особливості побуту та клімату, використання місцевих матеріалів, особливості ландшафту, несе в собі значний творчий потенціал і повинен бути використаний при проектуванні та будівництві житла для села.

Багато питань архітектурно-планувальної, конструктивної та мистецької складової сільського житла подільського краю в XX столітті досліджено науковцями Л. Артюх [62], С. Барером, [3] Е. Бломквістом [4], З. Гудченко [12, 13, 14], А. Данилюком [16–19], Т. Косміною [35, 36], В. Красенком [37], К. Липою [39], О. Пламеницькою [61], А. Пономарьовим [63], В. Самойловичем [69–72], Е. Сецинським [75], М. Топорковим [92], М. Холостенком [96], Ю. Хохолом [97–101], В. Чепеликом [103–105], П. Чубинським [93], П. Юрченком [108–113] та іншими архітекторами, етнологами та мистецтвознавцями.

Розділ 1. СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДНОГО ЗОДЧЕСТВА СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ В ПЕРІОД КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

1.1. Дослідження народної архітектури Поділля кінця ХІХ – середини ХХ століття

Можна виділити такі основні напрями досліджень народної архітектури:

- а) історичні дослідження;
- б) системні дослідження;
- в) натурні дослідження;
- г) графічні дослідження;
- д) етнографічні дослідження.

Серед доступних на сьогоднішній час наукових праць зібрано значний обсяг матеріалів, в яких досить ґрунтовно досліджено розвиток народного зодчества подільської землі. Всі ці праці мали характер досліджень якогось періоду або часу у розвитку архітектури Поділля. Народне житло, як важливий елемент матеріальної та духовної культури, досліджене не в повній мірі. Існує мало узагальнених праць, які б містили аналіз розвитку народного зодчества цього етнічного регіону України. Серед таких творів варто відмітити «Архив Юго-Западной России », що видавався Тимчасовою комісією для розбору давніх актів, в якому висвітлені фрагментарні відомості про техніку зведення житла та господарських споруд на території Поділля. Згодом радянський етнограф Микола Приходько дав цій праці вичерпний аналіз та обґрунтування у власному виданні «Некоторые вопросы истории жилища на Украине».

Значний внесок у справу дослідження етносу та народної архітектури Східного Поділля зробив дослідник П. П. Чубинський, який очолював етностатистичну експедицію, за результатами якої опрацьовано звіт [93].

Питання декорування народного житла подільського краю розглянуті у праці К. Щероцького [106].

Особливості народного житла Західного Поділля досліджувались науковцями Ф. Волковим та В. Марчинським [36, с. 9]. Великий етно-

графічний матеріал знаходиться в Архіві Всесоюзного географічного товариства та Державному музеї етнографії народів СРСР в місті Санкт-Петербурзі, Київському державному музеї українського народного декоративного мистецтва, Київському державному історичному музеї, в Державному музеї народної архітектури та побуту України, в Вінницькому обласному історико-краєзнавчому музеї.

В наукових дослідженнях радянських архітекторів Ю. Гошка [10], П. Жолтовського [24], В. Красенка [37], П. Юрченка [108–110], К. Шероцького [106], М. Холостенка [96], Ю. Хохола [97–101], З. Мойсеєнко [1, 54, 55], Г. Логвин [41–44], В. Самойловича [69–72], О. Пламеницької [61], В. Чепелика [104, 105], Т. Косміної [35, 36] З. Гудченко [13, 14], Г. Стельмаха [85, 86], М. Задорожного [26], С. Царенка, К. Липи [39], А. Данилюка [16, 18], Г. Лебедева [38], Д. Малакова [47], Н. Манучарової [48], Н. Меженної [51], В. Мещерякова [52], А. Пономарьова [63] та багатьох інших розкрито характерні особливості народного зодчества української, зокрема, подільської землі, показано тісний зв'язок факторів, що впливають на формування архітектури сільського житла, теоретично обґрунтовано проблеми та шляхи розвитку народної творчості.

Значний внесок у вивчення особливостей народної архітектури України зробив В. Самойлович [69–72]. Ним вперше були виділені для України кінця ХІХ – початку ХХ ст. шість основних типів житла, окреслені ареали їх побутування, складена карта архітектурно-етнографічного районування та детально проілюстровано поширення різних типів житла відповідно до тогочасного адміністративно-територіального поділу УРСР. Враховуючи локальні особливості народної архітектури, В. Самойлович виділив Поділля в окремий район, підкресливши особливості планування, характер декору житла, поліхромність його розписів, пластичну обробку солом'яних дахів [70, с. 7].

Надзвичайно вагомим є історико-етнографічне дослідження Т. В. Косміної [36]. У цій монографії авторка підкреслює важливість народної архітектурної творчості і відносить її до одного з найважливіших явищ культури [36, с. 3]. Аналіз еволюції народного житла Поділля з кінця ХІХ ст. до нашого часу виявив тенденцію розвитку його типів від традиційних до нових, властивих сільському житлу всієї

України. Дослідження Т. В. Косміної переконливо показало соціальну обумовленість явищ матеріальної культури, в тому числі народної архітектури.

Встановлено, що дослідженням особливостей народного житла Східного Поділля кінця XIX – XX століття займалися багато вчених-етнографів та архітекторів. Джерела, пов'язані з цими дослідженнями, свідчать про велику наукову та практичну роботу, проведеною в цьому напрямку.

Дослідженням народного житлового будівництва Галичини, Волині, Гуцульщини, Наддніпрянщини, Слобожанщини займалися Ю. Гошко, А. Будзан, З. Гудченко, І. Дида, Р. Кирчів, Г. Лебедев, Г. Логвин, В. Мещеряков, І. Могитич, З. Мойсеєнко, Ю. Самойлович, М. Холостенко, В. Чепелик, П. Юрченко та інші вчені [5, 10, 21, 31, 38, 43, 53, 55, 73, 74, 93, 101, 108].

1.2. Особливості джерел, пов'язаних з вивченням народного зодчества Поділля

Аналіз літературних джерел виявив, що народне зодчество Східного Поділля не завжди було предметом послідовного, всебічного дослідження. Науковці досліджували переважно окремі аспекти народного житла, не завжди прив'язуючи їх до факторів, що могли якимось чином вплинути на розвиток архітектури.

У науковій літературі висвітлено ряд аспектів, що стосуються розвитку сільського житла на Поділлі. Характеризуючи особливості подільського житла XIX ст., Г. Стельмах писав про віднесення у глибину садиби двір («двір з проїздом»), повздовжнє виділення кухні за рахунок відгородження сіней і частини хати («лісостеповий варіант подвійного житла»), наявність у двобічному житлі спільного для двох хат димаря. Побутування в правобережному житлі, в тому числі і подільському, специфічної форми комина, на зразок підвішеного коша та своєрідної каркасної техніки виведення стін автор вважає результатом культурних взаємовпливів між українцями та поляками [86, с.111, 112].

Протягом 1931–37 років спілкою радянських архітекторів УРСР було проведено ряд експедицій для вивчення народної архітектури в областях: Київській, Вінницькій, Житомирській, Кам'янець-

Подільській та частині Дніпропетровської. Видатний український вчений архітектор П. Г. Юрченко підсумовуючи результати експедиції так описував народне зодчество: «Народне зодчество живописне і привабливе тим, що в ньому все логічно і невимушено, в ньому немає надуманості, і тут не можна відокремити архітектурну форму від її конструктивного змісту. Народне зодчество володіє численними варіаціями форм і прийомів, бо кожний будівник вносить в загальнозжитвані архітектурні прийоми своє індивідуальне розуміння, свій смак, і тому в народній архітектурі відсутні нудна повторюваність і монотонність» [108, с. 18]. П. Г. Юрченко популяризував здобутки народного зодчества, розглядав проблеми відбудови сіл і стилі сучасної української архітектури.

Значну увагу архітектори приділяють дослідженню особливостей формування колективної народної творчості, художньому оформленню сільського житла. Зокрема, в монографії П. Г. Юрченка вперше була висвітлена архітектурно-художня характеристика українського народного житла. Відповідно до локальних архітектурних та конструктивних прийомів він розглядає різні варіанти житла. Окремі риси житлобудівництва П. Г. Юрченко характеризує як місцеві подільські прийоми: пошиття «острішками» солом'яного даху, влаштування «острішків» по рогах даху, широке застосування елементів барочної архітектури численних містечок Поділля, використання в декорі гіпсу, побутування мальовничого декору в оформленні житла [108, с. 23, 24].

Відомий дослідник народної творчості М. Холостенко пише: «Українське народне мистецтво щодо розробки архітектурних проблем лишається галуззю ще мало вивченою. Це сталося, по-перше, тому, що над цим матеріалом працювали, головним чином, лише етнологи...» [96, с. 22].

В. Самойлович підкреслює, що «... найменш дослідженими є питання архітектурно-мистецького вирішення житла. Як результат – відсутність досить повного уявлення про багатство та різноманітність народних мистецьких засобів та архітектурних прийомів» [70, с. 6]. Він відзначає, що дослідження народної архітектурної творчості являє собою комплексну проблему, де архітектурно-будівельні та мистець-

ВИСНОВКИ

Аналіз літературних джерел показав, що в Україні наукові дослідження народного житлового зодчества Східного Поділля носили епізодичний характер і не мали системного підходу.

Для вирішення поставлених завдань були використані загальнонаукові методи дослідження: першоджерел, способу фотографічної фіксації, «вибіркового» залучення для дослідження окремих сіл та містечок, типологічного, використання матеріалів і методик із суміжних наук, систематизаційного, порівняльного та стилістичного методів та ін.

Досліджено, що значний вплив на народне житло справляли духовність та ментальність народу, традиційні обряди в селах Східного Поділля.

Встановлено, що планувальні рішення сільського житла Східного Поділля в більшості районів змінювалися в різні періоди його історичного розвитку. Досліджено залежність об'ємно-планувальних типів житла, його конструктивних особливостей та мистецьких ознак від різноманітних факторів.

Досліджено подільський тип селянського двору, що формувався в залежності від соціально-економічних, природно-кліматичних та багатьох інших чинників. Організація подільської садиби тісно пов'язана з способом господарювання селян, традиціями, рівнем їх достатку. Основним типом сільського двору на Поділлі вважається відкритий зверху і незамкнений у плані «український» двір.

Оздоблення подільського житла відбувалося шляхом мистецького виявлення практично важливих елементів та деталей, як на фасаді, так і в інтер'єрі будівлі. Провідним мотивом для подільського зодчества було влаштування піддашків, галерейок, солом'яного даху з «гребе-нем», широкої призьби, відкритого вирішення садибної ділянки. В архітектурному вирішенні східно-подільського житла існують ознаки, що характеризують той чи інший регіон. Для південних районів характерним є пофарбування фасадів у яскраві зелені, блакитні та теракотові кольори. Хати на Поділлі оздоблювались цікавими мальовками – рослинними, квітковими та геометризованими. Мистецьким прийомом, який надзвичайно широко застосовується на теренах Поділля, є пластична проробка поверхні фасадів житла. Характерним є застосу-

вання значної кількості прийомів та засобів пластичного оздоблення. Велике значення для формування архітектурно-мистецького образу сільського житла має колористика фасадів та інтер'єрів. На Вінниччині існують великі поклади природних мінералів, що застосовуються в якості барвників. Використовувались і фарбники рослинного походження.

Значна роль у формуванні подільської садиби належить малим архітектурним формам (огорожам, воротам, хвірткам, льохам, димарям, криницям, кованим частинам дверей та воріт). Дослідження свідчать про суто подільське трактування огорож з природного каменю, характерні обриси воріт, оригінальні форми ворітних стовпів. Подільські криниці вирізняються великим розмаїттям конструктивних та мистецьких трактувань.

Особливого значення в подільському зодчестві набула єдність функціональних, конструктивних та естетичних факторів. Це видно на багатьох прикладах. Так прагматична необхідність в підтримці великого навісу даху в південних районах призвела до влаштування галерейок, що мають довершений естетичний вигляд. Традиційні «піддашки» характерні для більшості сіл Поділля. Влаштування призьб, кутових пілястр, високого солом'яного даху з гребенем, вхідних дверей з фрамугами є тими частинами та деталями сільських будівель, де нерозривно сплелися необхідність, конструктивна особливість та мистецька довершеність.

Досліджено роль традицій для сучасної народної архітектури. Завдання, поставлені самим життям щодо архітектури села, не можна вирішити без пошуку нових шляхів та форм. Виникла необхідність ширше впроваджувати в практику реального проектування кращі традиційні прийоми та методи, що перевірені багатовіковим народним досвідом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архитектура сел України / [Моисеенко З. В., Косенко В. Н., Косенко Ю. А. и др.] – К. : Будівельник, 1987. – 176 с.
2. Байбурин А. К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / А. К. Байбурин. – Л. : Наука, Ленингр. отд., 1983. – С. 14–21.
3. Барер С. Д. Архітектура малих міст Галичини та Поділля в ХІХ–на початку ХХ ст. / С. Д. Барер // НТЕ. 1981. – № 6. – С. 48–54.
4. Бломквист Б. Э. Крестьянские постройки русских, украинцев и белорусов / Б. Э. Бломквист // Восточно-славянский этнографический сборник. – М. : Изд. АН СССР, 1956. – С. 36–42.
5. Будзан А. Ф. Поселення, садиба, житло / А. Ф. Будзан // Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 159–178.
6. Брайчевський М. Стиль київських підрядчиків / М. Брайчевський // Архітектура України. – 1991. – № 5. – С. 31.
7. Брауветтер А. Архитектурные формы гражданских построек / А. Брауветтер. – М., 1896. – 212 с.
8. Власенко А. М. Пластичні можливості житлового будинку з використанням дрібнорозмірних блоків / А. М. Власенко, В. В. Смоляк // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 1994. – № 3. – С. 16–18.
9. Волков Ф. Этнографические особенности украинского народа / Ф. Волков // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Т. 2. – С. 531.
10. Гошко Ю. Г. Конструктивні особливості традиційного народного будівництва Полісся / Ю. Г. Гошко // Народна творчість та етнографія, 1985. – № 2. – С. 54–57.
11. Грубе Г. Путеводитель по архитектурным формам / Грубе Г., Кучмар А. – М. : Стройиздат, 1990. – С. 61–82.
12. Гудченко З. С. Музеї народної архітектури України / З. С. Гудченко. – К. : Будівельник, 1981. – 120 с.
13. Гудченко З. С. Некоторые особенности архитектуры местечек Украины (конец XVIII–начало ХХ ст.) / З. С. Гудченко // СЭ. – 1987. – № 5. – С. 109–118.
14. Гудченко З. С. Декор в сельском жилище юга Украины / З. С. Гудченко, Т. И. Сокол // Строительство и архитектура. – 1987. – № 1. – С. 20–22.
15. Гульдман В. К. Памятники старины в Подолии / В. К. Гульдман. – Каменец-Подольский, 1901. – С. 33–44.
16. Данилюк А. Г. Використання каменю в народному будівництві Поділля / А. Г. Данилюк, О. М. Бодревич-Буць // НТЕ. – 1980. – № 1. – С. 85–88.

17. Данилюк А. Г. Замкнені двори на Поліссі / А. Г. Данилюк // Народна творчість та етнографія. – № 4. – С. 47–52.
18. Данилюк А. Г. Подільська хага / А. Г. Данилюк // Наука і суспільство. – 1987. – № 7. – С. 73–75.
19. Данилюк А. Г. Давні господарські будівлі на Поліссі / А. Г. Данилюк // Народна творчість та етнографія. – 1978. – № 3. – С. 53–57.
20. Дектерев С. А. Климат и архитектура народного жилища / С. А. Дектерев. – Свердловск : Уральский университет, 1989. – 209 с.
21. Дида І. А. Архітектурна організація довкілля в аспекті українських традицій / І. А. Дида // Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура. – Львів, 2004. – № 505. – С. 378–382.
22. Добровольська Г. Архітектор-педагог / Г. Добровольська // Архітектура України. – 1991. – № 6. – С. 7.
23. Дослідження та розробка технології виготовлення архітектурних деталей малоповерхових житлових будинків // Звіт про науково – дослідну держбюджетну тему № 68. – Д-131. – Вінниця : ВДТУ, 1966. – С. 61–68.
24. Жолтовський П. М. Деякі особливості народного будівництва Українських Карпат // Народна творчість та етнографія / П. М. Жолтовський – 1978. – № 4. – С. 26–28.
25. Заварова О. В. За нове архітектурне обличчя села / О. В. Заварова, Л. Л. Василенко // Сільське будівництво. – 1991. – № 1. – С. 39–42.
26. Задорожний М. А. Декор сільських жител Поділля / М. А. Задорожний // НТЕ. – 1973. – № 16 – С. 18–24.
27. Залізняк П. Л. Походження українського народу / П. Л. Залізняк. – К., 1996. – С. 34–51.
28. Зарембский А. Народное искусство подольских украинцев / А. Зарембский. – Л., 1928. – 645 с.
29. Каковський В. Я. Зв'язок української архітектури з ландшафтом / В. Я. Каковський // Архітектура Радянської України. – 1940. – № 5. – С. 21–24.
30. Катернога М. Брами в народному господарстві / М. Катернога // Народна творчість та етнографія. – 1995. – № 1. – С. 27–29.
31. Кирчів Р. Ф. Етнографічне дослідження Бойківщини / Р. Ф. Кирчів. – К. : Наукова думка, 1978 – 174 с.
32. Комплексна регіональна програма науково-проектних та ремонтно-реставраційних робіт по Вінницькій області. Науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури та містобудування. – (договір № 107/95) від 28.11.1995р. Київ, 1995.
33. Косенко Ю. А. Нові проекти індивідуального житла / Ю. А. Косенко // Сільське будівництво. – 1981. – № 5. – С. 18–20.

34. Косенко Ю. А. Проектирование сельского жилища на новом этапе / Ю. А. Косенко // Строительство и архитектура. – 1983. – № 6. – С. 22–24.
35. Косміна Т. В. Локальні особливості народного житла південних районів Поділля / Т. В. Косміна // НТЕ. – 1973. – № 4. – С. 24–31.
36. Косміна Т. В. Сільське житло Поділля: Кінець XIX–XX ст.: Історико-етнографічне дослідження / Т. В. Косміна. – К., 1980. – 190 с.
37. Красенко В. Українська хата / В. Красенко // Архітектура України. – 1991. – № 4. – С. 44.
38. Лебедев Г. О. Господарські будівлі Полтавщини / Г. О. Лебедев // Народна творчість та етнографія. – 1984. – С. 16–19.
39. Липа К. Малі міста Поділля XVI–XVIII ст. Проблема стилю / К. Липа // Архітектурна спадщина України. – К. : Українознавство, 1997. – Вип. 4: Проблеми стильового розвитку архітектури України. – С. 30–39.
40. Лисиціан М. В. Архитектурное проектирование жилых зданий / М. В. Лисиціан. – М. : Стройиздат, 1990. – С. 6–8.
41. Логвин Г. Н. Архитектурное творчество народа – неисчерпаемый источник приемов и форм / Г. Н. Логвин // Строительство и архитектура. – 1986. – № 9. – С. 42–48.
42. Логвин Г. Н. Осваивать опыт прошлого / Г. Н. Логвин // Строительство и архитектура. – 1987. – № 11. – С. 26–28.
43. Логвин Г. Н. Народна архітектурна творчість / Г. Н. Логвин // Пам'ятники України. – 1985. – № 4. – С. 16–21.
44. Логвин Г. Н. Подолати синдром нігілізму / Г. Н. Логвин // Архітектура України. – 1991. – № 1. – С. 35.
45. Максимов П. Н. Фиксация и обмеры реставрируемого памятника / П. Н. Максимов // Методика реставрации памятников архитектуры. – М. : Стройиздат, 1977. – С. 15–18.
46. Малаков Д. В. По Восточному Подолью. От Жмеринки до Могилева-Подольского / Д. В. Малаков. – М. : Искусство, 1988. – 168 с.
47. Малаков Д. В. По Брацлавщине. От Винницы до Тульчина / Д. В. Малаков. – М. : Искусство, 1982. – 174 с.
48. Манучарова Н. Д. Українське народне декоративне мистецтво: Різьба, розпис / Н. Д. Манучарова. – К. : Держбудвидав УРСР, 1962. – 140 с.
49. Марзеев А. Н. Жилища и санитарный быт сельского населения Украины / А. Н. Марзеев. – К. : Будівельник, 1974. – 268 с.
50. Мильков Ф. Н. Рукотворные ландшафты / Ф. Н. Мильков. – М. : Мысль, 1978. – 86 с.
51. Меженна Н. Сучасне житло і народні традиції / Н. Меженна, М. Омеляненко // Архітектура України. – 1991. – № 4. – С. 24–25.

52. Мещеряков В. Н. Формирование усадебного жилища для сел южного региона УССР : Дис. канд. архитектуры / В. Н. Мещеряков. – Киев, 1987. – 195 с.
53. Могитич І. Р. Народна архітектура Українських Карпат XV–XX ст. / І. Р. Могитич. – К. : Наук. Думка, 1987. – 270 с.
54. Мойсеенко З. В. Индивидуальный жилой дом: Пособие застройщику / З. В. Мойсеенко, Ю. Ф. Хохол. – К. : Будівельник, 1981. – 192 с.
55. Мойсеенко З. В. Наука, практика і соціальні проблеми села / З. В. Мойсеенко // Архітектура України. – 1991. – № 1. – С. 23–32.
56. Нариси історії архітектури УРСР / К., 1962. – С. 16, 45.
57. Нечитайло В. Еволюція житлового будівництва за роки Радянської влади в Глушківцях на Поділлі / В. Нечитайло // НТЕ. – 1972. – № 3. – С. 35–39.
58. Орфинский В. П. Закономерности развития архитектуры / В. П. Орфинский. – Л. : Стройиздат, 1987. – С. 39–52.
59. Орфинский В. П. Логика красоты. Архитектурные новеллы / В. П. Орфинский. – Петрозаводск : Карелия, 1982. – С. 78–91.
60. Охрана и использование памятников архитектуры, расположенных в сельской местности. – М. : Информационный центр по проблемам культуры и искусства, 1981. – 16 с.
61. Пламеницька О. А. Середньовічна житлова забудова Кам'янця-Подільського / О. А. Пламеницька // УДЖ. – 1987. – № 3. – С. 128–134.
62. Поділля. Історико-етнографічне дослідження / Артюх Л. Ф. та ін. – К. : Доля, 1994. – С. 48–102.
63. Пономарьов А. П. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. І. Косміна. – К. : Либідь, 1993. – 256 с.
64. Присяжнюк В. З. Еволюція назв народного житла / В. З. Присяжнюк // Народна творчість та етнографія. – 1979. – № 1. – С. 18–24.
65. Приходько Н. П. Некоторые вопросы истории жилища на Украине. – / Н. П. Приходько // Древнее жилище народов Восточной Европы. – М. : Агропромиздат, 1975. – С. 245–275.
66. Прохоренко А. И. Архитектура сельского дома / А. И. Прохоренко. – М. : Агропромиздат, 1992. – С. 7–242.
67. Прохоренко А. И. Какой дом нужен селу? / А. И. Прохоренко // Архитектура и строительство России. – 1989. – № 10. – С. 19–43.
68. Прохоренко А. И. Сельское жилище: экология и нравственность / А. И. Прохоренко // Строительство и архитектура России. – 1990. – № 1. – С. 18.

69. Самойлович В. П. Народна творчість в архітектурі сільського житла / В. П. Самойлович. – К. : Будівельник, 1961. – 340 с.
70. Самойлович В. П. Народное архитектурное творчество Украины / В. П. Самойлович. – К. : Будівельник, 1989. – С. 42–48.
71. Самойлович В. П. Українське народне житло: Кінець ХІХ–початок ХХ ст. / В. П. Самойлович. – К. : Будівельник, 1972. – 32 с.
72. Самойлович В. П. Українське селянське житло та господарчі будівлі / В. П. Самойлович // Нариси історії архітектури Української РСР. – К. : Держбудвидав УРСР, 1957. – С. 42–154
73. Самойлович Ю. В. Архитектура сельского усадебного жилища западного региона Украинской ССР : Автореф. дис. канд. архитектуры / Ю. В. Самойлович. – Киев, 1987. – С. 61–168.
74. Самойлович Ю. В. Веранда в сельском жилище / Ю. В. Самойлович // Строительство и архитектура. – 1983. – № 7. – С. 25–26.
75. Сецинский Е. Исторические местности Подолии и их достопримечательности / Е. Сецинский. – Каменец-Подольск, 1911. – С. 49–118.
76. Смоляк В. В. Відтворення колориту народної архітектури з використанням технології формування декоративних деталей / В. В. Смоляк // Будівництво України. Виробничо-технічний загально-галузевий журнал. – Вип. № 2. – Київ, 1999. – С. 192–224.
77. Смоляк В. В. Єдність утилітарних, конструктивних і естетичних факторів у народному зодчестві Поділля (кінець ХІХ–перша половина ХХ ст.) / В. В. Смоляк // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Наук.-техн. зб. – Вип. № 10. – Київ, КНУБА, 2002. – С. 28–31.
78. Смоляк В. В. Традиції народного зодчества Поділля та їх роль в сучасній архітектурі / В. В. Смоляк // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Наук.-техн. зб. – Вип. № 13. – Київ, КНУБА, 2004. – С. 44–46.
79. Смоляк В. В. Оздоблення сільського житла Поділля / В. В. Смоляк // Вісник національного університету Львівська політехніка – «Архітектура» зб. наук. пр. – Вип. № 68. – Львів, 2006. – С. 83–87.
80. Смоляк В. В. Єдність конструктивних особливостей та оздоблення стін у подільському народному зодчестві. / В. В. Смоляк, Н. В. Козинюк // Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві. Наук.-техн. зб. ВНТУ. – Вінниця, 2006. – С. 23–28.
81. Смоляк В. В. Особливості пластичного оздоблення фасадів народного житла Поділля / В. В. Смоляк, Н. В. Козинюк, О. І. Асаулюк // Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві. Наук.-техн. зб. – Вінниця, 2007. – С. 37–42.
82. Смоляк В. В. Колористика фасадів в подільському народному зодчестві / В. В. Смоляк, Н. В. Козинюк, О. Е. Тимошенко і ін. // Сучасні

технології, матеріали і конструкції в будівництві. Наук.-техн. зб. ВНТУ – Вип. № 4. – Вінниця, 2007. – С. 44–48.

83. Согомоян Н. М. Благоустрійство сільського жилища / Н. М. Согомоян. – М. : Стройиздат, 1976. – С. 68–98.

84. Соченко В. І. Українська архітектура: традиції, новації, сучасність / В. І. Соченко // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. Збірн. – Київ, КНУБА, 2004. – Вип. №8. – С. 174–186.

85. Стельмах Г. Ю. Етнографічне районування України кінця ХІХ–початку ХХ ст. / Г. Ю. Стельмах // Наукові записки Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. – К., 1958. – Т. 4. – С. 99–143.

86. Стельмах Г. Ю. Історичний розвиток сільських поселень на Україні: (історико-етнографічне дослідження) / Г. Ю. Стельмах. – К. : Наукова думка, 1964. – 140 с.

87. Судейкин Г. М. Альбом проектов дач, особняков, служб с чертежами и рисунками / Г. М. Судейкин ; репринтное издание – 1916. – Ленинград. : Лениздат, 1991. – С. 42–94.

88. Сычевский Е. Я. Декоративные модули для фасадов и интерьеров / Е. Я. Сычевский, Е. Ф. Нечитайло // Строительство и архитектура. – 1987. – № 1. – С. 27.

89. Таманян А. О. Творческий отчет / А. О. Таманян // Архитектура СССР. – 1935. – № 5. – С. 41–45.

90. Танге К. Архитектура Японії / Танге К. – М. : Прогресс, 1976. – С. 64–72.

91. Тилинский А. И. Руководство для проектирования и постройки зданий / А. И. Тилинский. – СПб. : Издание А. С. Суворина, 1905. – С. 48–63.

92. Топорков Н. Тека Топоркова. Альбом чертежей, графических рисунков, акварелей, отражающих народное зодчество Восточной Подоли 20-х–30-х годов / Н. Топорков. (хр. в архиве НИИТИАМ).

93. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П. Чубинским, т. 2. Пг., 1916. – С. 49–74.

94. Уманцев Ф. С. Народні розписи / Ф. С. Уманцев // Історія українського мистецтва. Т. 4, кн. 2. – К.: УРЕ, 1970. – С. 51–78.

95. Усадебный жилой дом: Пособие застройщику / Сост. Ю. А. Косенко, В. И. Романчук, И. Д. Шульгин, В. А. Бугаев. – К. : Будівельник, 1985. – 352 с.

96. Холостенко М. В. Форма, колір і живописна декорація / М. В. Холостенко // Архитектура Радянської України. – 1938. – № 4–5. – С. 26–32.

97. Хохол Ю. Ф. Архитектура села и ландшафт. Эстетическая выразительность застройки села / Ю. Ф. Хохол. – К. : 1988. – С. 32–91.
98. Хохол Ю. Ф. Новые черты в архитектуре сел Украинской ССР / Ю. Ф. Хохол // Архитектура СССР. – 1978. – № 6. – С. 16–23.
99. Хохол Ю.Ф. Сельское жилище/ Ю. Ф. Хохол. – К. : Будівельник, 1976. – 176 с.
100. Хохол Ю.Ф. Сельське жилище Української ССР (формування і розвиток) : Автореф. дис. д-ра архітектури / Ю. Ф. Хохол. – Минск, 1974. – 31 с.
101. Хохол Ю. Ф. Традиции и новаторство в архитектуре сел Украины / Ю. Ф. Хохол // Архитектура СССР. – 1983. – № 9. – С. 88–89.
102. Цапенко М. З історії шукань національного стилю в архітектурі України. Питання історії архітектури та будівельної техніки України/ М. Цапенко. – К. : 1959. – 294 с.
103. Чепелик В. В. Ентузіасти українського архітектурного стилю «Петербурзької громади» / В. В. Чепелик // Архітектура України. – 1991. – № 1. – С. 37.
104. Чепелик В. В. Материнська хата / В. В. Чепелик // Українська культура. – 1994. – № 4. – С. 18–21.
105. Чепелик В. В. Національна своєрідність в житловій архітектурі України на початку ХХ ст. / В. В. Чепелик // Архітектурна спадщина України. – К. : Українознавство, 1997. – Вип. 4: Проблеми стильового розвитку архітектури України. – С. 122–134.
106. Шероцкий К. Художественное убранство дома в прошлом и настоящем / К. Шероцкий. – К. : Приватне К., 1914. – С. 16–23.
107. Шурин И. Проблемы охраны произведений народного зодчества / И. Шурин // Архитектура СССР. – 1984. – № 4. – С. 98.
108. Юрченко П. Г. Архітектурні деталі будівель на Правобережжі / П. Г. Юрченко // Архітектура Радянської України. – 1938. – № 8. – С. 17–22.
109. Юрченко П. Г. Архітектурні деталі цивільних будинків/ П. Г. Юрченко. – К. : Наукова думка, 1968. – С. 17–31.
110. Юрченко П. Г. Народная архитектура Украины. / П. Г. Юрченко// Архитектура СССР. – М. : Наука, 1937. – № 1. – 68 с.
111. Юрченко П. Г. Народное жилище Украины / П. Г. Юрченко. – М. : Изд-во АА СССР, 1941. – 86 с.
112. Юрченко П. Г. Пластика в современной архитектуре / П. Г. Юрченко. – К., 1965. – С. 61–92.
113. Юрченко П. Г. Основні риси української народної архітектури / П. Г. Юрченко // Архітектура Радянської України. – 1940. – № 8. – С. 33–41.
114. Ясиевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX–XX веков / В. Е. Ясиевич. – К. : Наукова думка, 1988. – С. 61–69.

Наукове видання

**Смоляк Володимир Вікторович
Тимошенко Олексій Едуардович**

**РОЗВИТОК НАРОДНОГО ЖИТЛА
НА СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ
В ПЕРІОД КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТ.**

Монографія

Редактор С. Малішевська

Оригінал-макет підготовлено В. Смоляком

Підписано до друку 9.02.11 р.

Формат 29,7×42¼. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman.

Друк різнографічний. Ум. др. арк. 6,47

Наклад 100 прим. Зам № 2011-043

Вінницький національний технічний університет,
КІВЦ ВНТУ,

21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,

ВНТУ, ГНК, к. 114.

Тел. (0432) 59-85-32.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.

Віддруковано у Вінницькому національному технічному університеті,
в комп'ютерному інформаційно-видавничому центрі,

21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,

ВНТУ, ГНК, к. 114.

Тел. (0432) 59-81-59

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.